

UREDNIK/EDITOR:

prim. prof. dr. Marjan Bilban,
dr. med.

Marija Molan, Gregor Molan
UKC, Klinični inštitut za medicino
dela, prometa in športa,
Poljanski nasip 58, Ljubljana
Hermes Softlab, d. d.,
Litijska 51, Ljubljana

GRAF ŽELJA IN POKLICEV - ORODJE ZA PODPORO PROCESU POKLICNEGA USMERJANJA

POVZETEK

Visoka stopnja nezadovoljstva z delom, ki ga ljudje opravljajo v Republiki Sloveniji, kaže tudi na slabe postopke poklicnih usmerjanj v naših šolah. Raziskava je bila izvedena v dveh delih. V prvem delu je sodelovalo 170 otrok iz osrednjeslovenske regije, v drugem delu pa 155 otrok iz koroške regije. Na osnovi implementiranih, v ta namen posebej razvitih orodij za identifikacijo poklicnih interesov je bil izdelan model poklicnega svetovanja. Izdelan model na osnovi teorije grafov je mogoče implementirati v postopku poklicnega svetovanja vsem otrokom v osnovni šoli. Graf želja, interesov, vplivnih dejavnikov in končnih izborov opisuje celoten postopek ter jasno opredeli najpomembnejše vplivne dejavnike in povezave med elementi grafa. Graf poklicne odločitve - graf želja in poklicev je orodje, ki omogoča jasno identifikacijo vplivnih dejavnikov in odseva vpliv realnih razmer in zaposlitvenih možnosti na poklicno odločitev.

Ključne besede: poklicna odločitev, želje, interesi, graf, ekspertni model, poklic, otroci, poklicno svetovanje, cikli grafa, vozlišče, zadovoljstvo

THE GRAPH OF DESIRES AND PROFESSIONS - TOOL TO SUPPORT THE PROCESS OF VOCATIONAL COUNSELLING

ABSTRACT

The high degree of Slovenian employees' job dissatisfaction indicates poor activities in career counseling at schools. The research was performed in two parts. 170 children living in the central region of Slovenia participated in one, and 155 children living in the Koroška region in the second. A model for vocational counselling to identify vocational interests has been developed on the basis of implemented, for this purpose, developed tools. The developed model based on the graph theory is able to be used in the process of vocational counselling to children in the elementary school. The graph identifies the most important influence factors and relations among the graph elements. The graph of career deciding, desires and professions is a tool for clear identification of impact factors. It reflects the influence of a real situation and possibilities of getting the job regarding the career decision.

Graf želja in poklicev - orodje za podporo procesu poklicnega usmerjanja

1 Uvod

Ustrezna poklicna odločitev je ena najpomembnejših odločitev v človekovem življenju. Začrta posameznikovo pot za čas izobraževanja, to je najmanj 3 leta, lahko pa za 8 ali 10 let in celotno delovno dobo, tj. do 40 let aktivnega življenja. Gre torej za tisto odločitev, ki omogoča posamezniku realizacijo njegovih želja, potreb, hkrati pa mu zagotavlja tudi socialno in ekonomsko varnost. Posameznik si izbere poklic, v katerem zmore realizirati svoje želje in ga opravljati s kar najmanj naprezanj. Opravljanje poklica brez ustvarjanja dolga, brez nepotrebnih naprezanj pa je nedvomno cilj, ki naj bi ga dosegal vsak posameznik.

V zadnjih 20, 30 letih so se razmere na trgu dela močno spremenile. Z globalizacijo in vse večjo fleksibilnostjo se spreminja tudi stabilnost dela. Verjetnost, da bo posameznik opravljal isto delo na začetku delovne kariere in na koncu je zelo majhna. Tudi če bo opravljal isto delo, se bodo v tem času močno spremenili delovne razmere, sredstva za delo, priprave, naprave in materiali, s katerimi dela (Kraigher 1997). Skupna značilnost večine sedanjih zaposlitve - ne glede na osnovni poklic in zaposlitvene možnosti v prihodnje - je, da bodo zahtevale zelo visoko raven prilagodljivosti in ohranjanja fleksibilnosti celotno delovno dobo. Zavest o pomenu prilagajanja delovnega okolja, ergonomskih prilagoditvah in humanizaciji dela je sredi prejšnjega stoletja zagotovila izboljšanje delovnih razmer. Zakonodaja iz varnosti in zdravja pri delu v državah razvitega sveta, državah Evropske unije, Združenih državah in na Japonskem zagotavlja, da so v večini delovnih okolij take delovne razmere, da ne bodo povzročale resnejših okvar zdravja. Zakonodaja ščiti delavca, ščiti posameznika, da ne bi prišlo do okvar zdravja v zvezi z delom in do poklicnih bolezni. Obstoječa zakonodaja iz varnosti in zdravja pri delu slabo ščiti oziroma ne more ščititi posameznika pred izzivi in novimi zahtevami sedanjega trga dela in trga dela v prihodnosti. Zahteve po nenehnem prilagajanju so stvarnost, ki naj bi se ji posameznik prilagajal. Pritiski, ki so neformalizirani, ki izhajajo iz pričakovanj, organizacije dela in razporejanj delovnega časa, so pogosto težko dokazljivi. Ti pritiski povzročajo doživetja preobremenitev, stresa, izčrpanosti,

psihosomatskih bolezni in izgorelosti. Le tisti, ki si izbere poklic, poklicno pot, ki bo maksimalno usklajen z njim kot posameznikom, z njegovo osebnostjo, zmožnostmi in zdravstvenim stanjem, se bo lahko prilagajal in bo kos novodobnim obremenitvam. Zato je ustrezna poklicna izbira današnjih mladostnikov prav tako pomembna ali še celo pomembnejša, kot je bila pred leti, čeprav naj bi zakonodaja zagotovila, da bodo delovne razmere prijazne in bodo varovale zdravje. Današnja zakonodaja iz varnosti in zdravja pri delu omogoča prilagajanje delovnega okolja, delovnih mest, priprav in sredstev za delo tako, da bi tudi posameznik z zdravstvenimi omejitvami zmožnostno učinkovito opravljati delo (Zakon o varnosti in zdravju pri delu). Prilagoditve pa so pogosto omejene le na osnovno delovno okolje. Še vedno pa ostaja odvisno od posameznika in njegove prilagodljivosti in fleksibilnosti, v kolikšni meri se bo uspel prilagoditi spreminjajočim se zahtevam dela, novim vsebinam, postopkom, delovnim okoljem. Dosedanje slovenske in svetovne izkušnje kažejo, da je učinkovito le tisto svetovanje otrokom in mladostnikom, ki je dovolj zgodnje. Prezaposlovanje in prekvalifikacija v poznejšem obdobju sta manj učinkovita, predvsem pa predstavljata bistveno višji strošek, tako za družbo kot za posameznika (Poročilo o usmerjeni raziskavi dolgotrajnih iskalcev zaposlitve, 1997). Čas usposabljanja se tako podaljša in čas prve zaposlitve se pomakne proti 30. letu. Incidenca porasta zdravstvenih težav med šolsko mladino jasno opozarja na nujno vključevanje podatkov o zdravstvenem stanju v postopek poklicnega svetovanja. Relativno visok delež mladih s kroničnimi zdravstvenimi težavami določa nujnost vključevanja podatkov o zdravstvenem stanju v postopek poklicnega svetovanja (Kjellman 1993). Ne govorimo več le o poklicnem svetovanju na splošno, temveč ga dopolnjujemo z medicinskim poklicnim svetovanjem šolski mladini. Oblikovanje poklicne odločitve naj bi izhajalo iz potreb in zmogljivosti otrok, ki izbirajo življenjski poklic. Poleg otrokovih sposobnosti, interesov in motivov ga določajo tudi njegove zdravstvene težave in okvare ter soočanje teh z zahtevami novodobnih del, znotraj katerih si mladostnik izbira poklic (Molan 2000). Zaposlitvene možnosti mladih generacij, ki si danes izbirajo svojo poklicno

Razvoj in znanost

pot, so bistveno drugačne, kot so bile zaposlitvene možnosti njihovih predhodnikov. Zato je treba soočiti značilnosti novodobnih del z dominantnimi zdravstvenimi težavami in okvarami sedanjih mladih generacij (Poročilo o izvršenih sistematičnih pregledih šolskih otrok, Molan 1995). Usposobitev za poklic z zelo slabimi zaposlitvenimi možnostmi mladostniku ne omogoča ustrezne poklicne uveljavitve in realizacije njegovih zmogljivosti. Dosedanje izkušnje iz oblikovanja postopkov poklicnega svetovanja osebam z različnimi zdravstvenimi omejitvami so pokazale, da je nujno treba upoštevati posameznika kot celovito psihosocialno celoto (Hasnain 2003). Velika množica dejavnikov, ki vpliva na posameznikovo funkcioniranje, hkrati pa tudi določa izbor poklica, usmerja prizadevanja različnih raziskovalcev v uporabo orodij, ki naj bi olajšala svetovanje, razbremenila svetovalce in jim omogočala kvalitetnejše svetovanje. Zato so se v dejavnostih varovanja zdravja delavcev in ostalih preventivnih dejavnostih začeli uporabljati različni modeli (Molan 1998; Molan 1998). Uporaba modelov pa je še toliko bolj upravičena, kadar je množica spremenljivk težko obvladljiva, razpršena in je treba oblikovati odločitev ob upoštevanju zelo raznovrstnih podatkov (Molan 2007; Molan 2007). Svetovanje o poklicni odločitvi je situacija, ki zahteva soočanje podatkov o posamezniku in njegovem funkcioniranju z zahtevami dela in delovnega okolja. Tako množico podatkov pa je bistveno lažje obvladovati z uporabo ekspertnih modelov (Molan 2006; Molan 2006). Neusklajenost poklicnih želja mladostnikov, potreb trga in funkcionalnih zmožnosti mladostnika se kaže v pogostih težavah mladih ljudi po končanem izobraževanju pri vključevanju na trg dela. Pogosto se poskuša te neusklajenosti pojasniti z neustreznimi poklicnimi odločitvami mladostnika, njegovimi željami in interesi. V vseh modelih se je izkazalo, da so identificirane potrebe, želje in interesi mladostnika pomemben dejavnik, ki oblikuje poklicno odločitev (Redding 1999). Kadar mladostnik nima podpore v ustreznem svetovanju in poudarku ostalih funkcijskih zmogljivosti in lastnosti, ostane pogosto želja ključen element. Tudi v ekspertnih modelih se zato poskuša vgraditi posameznikove interese in želje. Interesna stališča in želje mladega človeka v obdobju intenziv-

nega odraščanja in psihosocialnega dozorevanja pa so zelo variabilne in nestabilne. Glede na pomen, ki ga imajo, pa jih je nujno treba vključiti (Capella 2003). Identifikacija posameznikovih želja in poskus vgradnje v model poklicnega svetovanja je torej temeljni kamen gradnje modela poklicnega svetovanja vsem mladostnikom, ne le mladostnikom, ki imajo tudi zdravstvene omejitve in težave (Molan 2004; Molan 2004).

2 Metoda

V okviru izdelave modela poklicnega svetovanja je temeljni element identifikacija poklicnih interesov in vzporejanje z identificiranimi vplivnimi dejavniki. V ta namen je bil posebej izdelan vprašalnik o poklicnih interesih.

Vprašalnik o poklicnih interesih identificira poklice, ki jih želi posameznik opravljati. Identificira tri poklice, ki jih posameznik želi opravljati, in tri poklice, ki jih posameznik ne želi opravljati. V drugem delu vprašalnika izbira aktivnosti z 12 interesnih področij na ravni srednje stopnje zahtevnosti (A - ročna dela, B - oblikovanje, C - tehnika, D - prehrana, E - kmetijstvo, F - trgovina, G - administracija, H - umetnost, I - delo z ljudmi, J - promet, K - varnost, L - informatika).

Otrok izbira med dejavnostmi, za katere oceni:

- da so to dela, ki bi jih želel ali da jih ne bi želel opravljati,
- da so to dela, za katera starši menijo, da so zanj najprimernejša ali da zanj niso primerna,
- da so to dela, ki bi jih želel opravljati prijatelj ali jih prijatelj ne bi želel opravljati,
- da so to dela, ki so ugledna ali niso ugledna.

2.7 Postopek

Raziskava je potekala v dveh delih:

- (i) Prvi del raziskave: Namenjen je bil preverjanju veljavnosti vprašalnika o poklicnih interesih. Sodelovalo je 170 otrok petih in sedmih razredov osemletnih osnovnih šol v Ljubljani in v Grosupljem.
- (ii) Drugi del raziskave: V okviru rednih sistematičnih pregledov v sedmem razredu osemletne osnovne šole je bilo pregledanih 155 otrok sedmih razredov osnovnih šol na Ravnah na Koroškem.

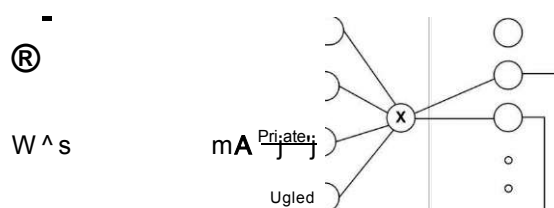
Zbiranje podatkov je potekalo v letih 2001, 2002 in

Razvoj in znanost

Poklicna interesna področja

Vplivni dejavniki

Želeni poklici

2003. Zbrani podatki so bili sistematično obdelani z osnovnimi statističnimi postopki in z izdelavo modela na osnovi teorije grafov (Molan 1999).

2.2 Modeliranje

Na osnovi implementacije vprašalnika o poklicnih interesih so bili določeni le osnovni elementi grafa (slika 1). Določena so bila poklicna interesna področja, vplivni dejavniki in želeni poklici. Poklicna interesna področja so bila v prvem delu raziskave razdeljena na 9 področij. Glede na rezultate prvega dela raziskave so bila v drugem delu dodana še tri interesna področja. Posebej so bila izločena dela, vezana na promet, dela, povezana z varnostjo, policijo in vojsko. Iz tehnike je bila izločena informatika. To so bila poklicna interesna področja, ki so se v prvem delu raziskave izkazala za posebno privlačna za otroke.

3 Rezultati

Vprašalnik o poklicnih interesih identificira zelene poklice in interesna področja z aktivnostmi, ki naj bi jih posamezen otrok želel opravljati. Za nekatere poklice, ki jih otrok relativno dobro pozna, je visoka stopnja povezanosti z aktivnostmi, ki sodijo v poklic. Otroci ve, kakšno vrsto del in katere aktivnosti bo opravljal znotraj poklica. Pri nekaterih poklicih je ta povezava šibka. Obstajajo tudi poklici, ki so vabljivi zaradi statusa, nikakor pa ni privlačna in vabljiva osnovna vsebina dela. Najbolj značilen primer poklica te vrste je veterinar, ki je dokaj pogosto napisan kot poklic, ki bi ga otrok z veseljem opravljal; ko pa je identificiran kot zelen poklic, pa ni povezan z aktivnostmi, ki sodijo v delokrog veterinarja. Analiza poklicnih interesov in frekvence posameznih poklicev, ki so se pojavljali, kaže relativno dobro poznavanje nekaterih interesnih področij. Tako je bilo presenetljivo dobro poznavanje interesnega področja kulture, dokaj slabo poznavanje trgovine, kmetijstva, prehranske dejavnosti in turizma. Poznavanje pedagoških in zdravstvenih poklicev in na te poklice vezanih vsebin dela je dobro in izvira iz izkušenj otrok z njimi.

3.7 Vplivni dejavniki

Vplivni dejavniki določajo področja možnih vplivov na otrokovo poklicno odločitev. Določeni so bili štirje vplivni dejavniki glede na rezultate nekaterih

Slika 1: Model na osnovi teorije grafov

drugih raziskav, poročil o načinih otrokovih poklicnih odločitev ter glede na osnovna vedenja iz psihološkega razvoja mladostnika (Molan 1996).

3.7.7 Intrizični - notranji vplivi

Prvo pomembno vplivno področje je otrokov lastni interes za opravljanje določenega dela. Ta vplivni dejavnik pokriva otrokov intrizični interes in odpor za opravljanje posameznega dela. Otroci že v obdobju druge in še jasne triade osnovne šole oblikujejo osnovne poklicne interese. Predvsem se kažejo ti interesi v priložnostnih aktivnostih. Otroci zelo dobro vedo, kaj želijo, še mogoče bolje pa vedo, česa ne želijo. Otroški interesi so jasno vezani na aktivnosti, mogoče celo bolj kot prav na poklic, ker zelo pogosto slabo povežejo poklic in aktivnost. Intrizični interes je v modelu določen z vplivnim dejavnikom »JAZ«.

3.7.2 Ekstrizični - zunanji vplivi

Ekstrizični vplivi naj bi določali povezavo med okoljem in vplivi tega okolja na oblikovanje otrokove poklicne želje. Med ekstrizične dejavnike štejemo: družino, ki predstavlja ožje socialno okolje otroka, in širše socialno okolje, ki ga določata prijatelj in ugled poklica. Najožje socialno okolje - družina je določeno z vplivnim dejavnikom »STARŠI«. Starši so tisti vplivni dejavnik, ki skozi svoj sistem vrednot in stališč določajo otrokov odnos do posameznih del in mu oblikujejo vrednotni svet. Starši običajno želijo svojim otrokom tisto, kar je glede na njihov sistem vrednot najboljše popotnica za prihodnost. Vpliv staršev je včasih jase, odprt, pogosto pa je zakrit ali celo nezaveden. Pogosto je sooblikovan z njihovimi nerealiziranimi ambicijami in neizpolnjenimi željami, v nekaterih primerih pa z neustreznimi ocenami otrokovih zmožnosti, lastnosti in interesov ter realnih zaposlitvenih možnosti. Vpliv staršev se manifestira kot pomemben zunanji vplivni dejavnik in določa vpliv najožjega - primarnega socialnega okolja. Vplivni dejavnik »PRIJATELJ« pokriva

Razvoj in znanost

vmesno področje dveh socialnih okolij - najožjega okolja družine in širšega socialnega okolja. Za mladostnika je vpliv prijatelja in identifikacija z referenčno skupino prijateljev, ki jim otrok pripada ali želi pripadati, zelo pomemben. Starši v postopkih individualnega svetovanja pogosto poročajo, da se otroci ob koncu obveznega osnovnošolskega šolanja odločijo za šolo, ki jo izbere tudi najboljši prijatelj, ker želijo ohraniti isto socialno skupino. Prijateljevo mnenje in njegov izbor pokrivata referenčno skupino, ki bi ji otrok želel pripadati. Delno lahko pokrivata tudi podzavestne želje otroka, ki jih ne identificira kot lastne, identificira pa jih skozi referenčno skupino »prijatelj«. Vplivni dejavnik »prijatelj« torej pokriva vplive socialnega okolja, ki ga izbira otrok sam in sega izven najožjega socialnega okolja družine. Glede na socioekonomske spremembe v našem okolju pa je tudi ta dejavnik delno določen z vplivom ožjega socialnega okolja družine otroka. Vplivni dejavnik »UGLED« določa vplive širšega socialnega okolja. Določa vplive splošnih vrednot, stališč in mnenj, ki veljajo v nekem družbenem okolju v širši družbeni skupnosti. Glede na velikost Slovenije lahko govorimo o relativno homogenem vplivnem dejavniku, ki določa vplive na celotnem območju države. Vrednote vplivnega dejavnika ugled so oblikovane in posredovane otroku s sredstvi javnega obveščanja. Predvsem so močni vplivi televizije, nekaterih oblik tiska, predvsem žurnalskega, ki poročajo o zanimivih dogodkih in predstavitev uspešnih posameznikov. Predstavitve uspehov močno določajo ugled poklica, ki je tako predstavljen. Prav tako tudi poročila o dobro ali slabo plačanih delih, poklicih in delovnih mestih sooblikujejo javno mnenje. Poleg vpliva medijev pa se določa ugled posameznega poklica tudi na osnovi lastnih izkušenj otrok. Otroci pogosto poskušajo sooblikovati svojo pozicijo v socialni strukturi šole in razreda ter vrstnikov tudi na osnovi ugleda in socialne pozicije poklica staršev. Pogovarjajo se o statusnih simbolih in poklicnem statusu staršev in sorodnikov. Izkušnje, ki si jih otroci pridobijo iz teh socialnih stikov, reakcije vrstnikov in širšega okolja do posameznih poklicnih pozicij, vplivajo na oblikovanje ugleda tako, kot ga doživlja otrok. Oblikuje se ugled poklica, ki ga otrok ponotranji in postane pomemben vplivni dejavnik, ki lahko določa tudi otrokovo poklicno izbiro.

3.2 Razporeditev vplivnih dejavnikov po moči vpliva

Najpomembnejši vplivni dejavnik je ugled. Zato je tudi med zelenimi poklici in »ugledom« povezava najmočnejša. Pojavila se je 201 pozitivna povezava. Na drugem mestu po moči vpliva so »starši« s 178 pozitivnimi povezavami, torej je zelen poklic identičen priporočilom staršev. Na tretjem mestu so stališča najboljšega »prijatelja« s 174 povezavami. Prijatelj, ki predstavlja vpliv otrokovega referenčnega socialnega okolja, je tik pred otrokovo intrizično željo po opravljanju dela, ki ga je navedel kot zelen poklic. Na zadnjem mestu so bili otrokovi »lastni« interesi, ki so določili 157 povezav (tabela 1). Analiza pozitivnih povezav med zelenimi poklici in vplivnimi dejavniki jasno identificira pomemben vpliv širšega socialnega okolja, vpliv najožjega socialnega okolja - družine in ožjega socialnega okolja - otrokove referenčne skupine, ki jo zastopa prijatelj. Najšibkejši je lasten intrizični interes, ki je glede na število identificiranih ciklov manj vpliven od ostalih treh dejavnikov. Analiza negativnih povezav še jasneje osvetli nekatere značilnosti povezav in vplivov. Na prvem mestu po številu negativnih povezav med neželenimi vsebinami dela in neželenimi poklici je otrokov »lastni« odpor do posameznih vrst del. Tu se je pojavilo 123 usmerjenih povezav. Na drugem mestu so negativna stališča staršev, ki so botrovala 104 ciklom identificiranih negativnih povezav. Na tretjem mestu je s približno enakim vplivom prijateljevo negativno stališče do teh del. Na četrtem mestu pa je vpliv socialnega okolja - ugleda. Otroci neuglednih poklicev ne izbirajo ali pa imajo do njih jasno izoblikovana negativna stališča. Analiza teh rezultatov kaže, da sta pozitivna želja in izbor otroka močno determinirana z vplivom zunanjih dejavnikov. Zunanji dejavniki, kot so ugled, stališča staršev in stališča prijateljev, močno vplivajo na oblikovanje poklicnih želja. Na drugi strani pa so izbori poklicev, ki jih otroci ne bi želeli opravljati, manj nabiti s pričakovanji in verjetno bolj jasno odražajo resnična stališča otrok. Pri določitvi neželenih poklicev so otroci bistveno manj obremenjeni, manj so pod vplivom pričakovanj, zaposlitvenih možnosti in ugleda. Lažje so izbirali poklice in vsebine del, ki jih ne bi želeli opravljati glede na vsebino. Zato je negativno stališče, ki je določeno z negativnim izborom, verjetno zelo dober pokazatelj resničnih želja in stališč do posameznih poklicev.

Razvoj in znanost

P	PRIJATELJ								UGLED							
	DA				NE				DA				NE			
	1. del		2. del		1. del		2. del		1. del		2. del		1. del		2. del	
	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang
A	22	3	28	2	28	2	74	1	9	6	29	5	17	1	37	3
B	10	5	25	4	5	5	43	2	11	4	26	6	12	2	11	9
C	23	2	16	9	5	5	10	10	18	3	22	8	3	9	22	5
D	10	5	6	12	2	8	29	4	5	9	13	9	5	6	18	6
E	1	11	27	3	13	3	30	3	5	9	10	10	7	4	34	4
F	9	7	14	10	3	7	18	7	11	4	34	3	5	6	14	7
G	5	8	8	11	2	8	3	11	7	7	26	6	4	8	6	12
H	12	4	25	4	9	4	12	8	40	2	4	12	7	4	59	2
I	77	1	56	1	35	1	19	6	88	1	50	1	11	3	8	10
J	0	12	23	7	0	11	21	5	0	12	5	11	0	11	60	1
K	2	10	23	7	/	11	3	11	1	11	48	2	1	10	8	10
L	3	9	25	4	1	10	12	8	6	8	33	4	0	11	13	8
	174		276		103		274		201		300		72		290	

Tabela T: Število povezav (ciklov grafa) med poklici in ekstrizičnima dejavnikoma

Pri izboru neželenih poklicev so po moči vpliva drug pomemben vplivni dejavnik starši. Povezava poklicnega interesa in stališč staršev kaže največje skladanje za dela z ljudmi. Na drugem mestu so pretežno administrativna dela, sledi kultura, ostale povezave so šibke. Analiza povezanosti poklicev in vsebine dela pri 11- in 13-letnikih kaže, da obstaja relativno šibka povezanost med poklicem in dejansko vsebino dela, ki sodi v ta poklic. Jasno se vidijo medsebojni vplivi. Dela z ljudmi so ugledna, priporočajo jih starši, izbral

jih bo prijatelj, zato se posledično tudi otroci ogrevajo zanje. Znotraj te skupine je bil pogosteje izbran le poklic učitelja. Dela v kulturi so tista dela, ki so zelo ugledna in pogosto izbrana zaradi ugleda. Ugled je tisti posredni dejavnik, ki vpliva na poklicno izbiro. Tehnika je področje, kjer se najboljše ujamejo interesi otroka, ki je izpolnjeval vprašalnik, in njegovega prijatelja. Analiza vplivnih dejavnikov in povezav vplivnih dejavnikov in izbora poklica kaže, da je prisoten vpliv zunanjih dejavnikov na poklicno izbiro pri otrocih, ko

P	JAZ								STARŠI							
	DA				NE				DA				NE			
	1. del		2. del		1. del		2. del		1. del		2. del		1. del		2. del	
	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang	f	Rang
A	9	6	37	3	34	2	52	2	5	7	14	10	42	1	29	5
B	9	6	20	7	8	5	27	4	13	4	29	3	4	7	20	7
C	23	3	36	4	6	7	24	5	12	5	62	1	15	2	6	11
D	8	8	15	9	3	9	9	11	5	7	20	6	6	5	33	4
E	1	11	3	12	10	3	46	3	5	7	10	11	5	6	38	2
F	11	4	26	6	6	7	12	10	9	6	20	6	4	7	23	6
G	11	4	31	5	7	6	3	12	23	2	23	5	2	10	3	12
H	32	2	18	8	9	4	15	6	18	3	19	8	8	4	14	8
I	42	1	44	2	39	1	15	6	83	1	53	2	14	3	13	10
J	4	10	10	10	0	11	68	1	1	11	2	12	0	12	65	1
K	0	12	9	11	/	11	13	9	0	12	16	9	1	11	34	3
L	7	9	49	1	1	10	14	8	4	10	24	4	3	9	14	8
	157		298		123		298		178		292		104		292	

Tabela 2: Število povezav (ciklov grafa) med poklici in intrizičnima dejavnikoma

Razvoj in znanost

so ti že v realni situaciji poklicne izbire. Čeprav so otroci le eno leto starejši, pa v tem obdobju že povezujejo vsebino dela in poklic. Jasneje se vidijo vplivi, ki določijo te povezave. Na nekaterih področjih otroci te zunanje vplivne dejavnike ponotranjijo in jih privzamejo kot lastne. To je značilno predvsem pri delih z ljudmi. Na nekaterih interesnih področjih pa se jasno kaže, da je ta povezava posledica vpliva drugih, manj jasnih dejavnikov. Analiza negativnih povezav med aktivnostmi, ki jih otroci ne bi želeli delati, in poklici kaže podoben trend v obeh skupinah na Koroškem in v osrednji Sloveniji. Otroci obeh skupin relativno dobro vedo, česa ne želijo, prav tako so na drugem mestu po vplivu v obeh skupinah starši tisti, ki odsvetujejo vsebino dela. Na tretjem mestu pa je v prvi skupini prijatelj, v drugi ugled. Na četrtem mestu je v prvi skupini ugled, v drugi skupini pa vpliv prijatelja. Analiza negativnih interesov kaže dokaj izkristalizirano povezavo v drugem delu vzorca in slabše izkristalizirano povezavo v prvem delu vzorca.

4 ZAKLJUČEK

Graf želja in poklicev nam je pomagal razjasniti nekatere zakonitosti otrokove poklicne odločitve. Izkazalo se je, da obstajajo pomembne razlike med poznavanjem vsebine dela in predstavo o poklicu, kot ga predstavlja njegov naziv, npr. novinar, živinozdravnik, arheolog. Izdelan graf želja in poklicev je omogočil razločevanje med interesi, ki so slabo diferencirani, in interesi, ki so povezani s poznavanjem vsebine dela. Bistven napredek v postopku poklicnega svetovanja je poznavanje resničnih otrokovih želja, tistih želja, ki so povezane tudi z vsebino dela. Ni dovolj, da otrok želi biti živinozdravnik, pomembno je, da želi zdraviti živali, da jim je pripravljen pomagati, takrat ko so bolne, nemočne, in to vsem živalim, ne le hišnim ljubljencem. Poklicno odločitev kot eno najpomembnejših odločitev v človekovim življenju prepuščamo zelo pogosto tistemu, ki si izbira poklicno pot. To je mladostnik v obdobju, ko sam sebe relativno slabo pozna, relativno slabo pa pozna tudi resnične vsebine posameznih del in poklicev. Čeprav se predpostavlja, da je poklicna odločitev odločitev na osnovi lastnega interesa opravljati neko delo, pa se bo izkazalo, da je bil pomemben vpliv zunanjih dejavnikov ugleda in staršev, v manjši meri prijatelja. Ugled je tisto, kar določa status posameznega

meznega poklica na lestvici družbenih vrednot. Indirektno pomeni napoved, kako bo nekdo živel, kakšen bo njegov standard, ali bo lahko našel zaposlitev. Starši pogosto, čeprav deklarativno govorijo o dopuščanju popolne svobode v poklicni odločitvi, s svojim vrednostnim svetom določajo otrokov izbor poklica. Določijo tisto, kar je vredno, kar je ugledno, kar bi bilo najboljša izbira. Zato se pojavlja tudi povezava med otrokovim navzven izraženim intrinzičnim interesom in stališči staršev. Rezultati naše raziskave so pokazali relativno slabo poznavanje poklicev. Slabo poznavanje poklicev je že tudi pred poklicno odločitvijo. Pojavljajo se standardni poklici, nabor ostalih poklicev je zelo ozek. Še slabše kot imensko poznavanje poklicev pa je poznavanje vsebin. Otroci le redko povezujejo posamezne vsebine s poklicnimi interesnimi področji. Izrazito slabo je poznavanje turističnih dejavnosti, tudi ostalih storitvenih dejavnosti, tudi modernejših tehničnih poklicev. Še vedno je najboljše poznavanje tistih poklicev, s katerimi se otroci srečujejo v vsakodnevem življenju. Tak je npr. učitelj.

Ti rezultati opozarjajo, da je otroku referenčno okolje, znotraj katerega izbira šolo in poklic, okolje staršev, potem pa se že začenja polje ožiti. Otroci ne vidijo poklicnih možnosti v redkejših poklicih ali poklicih, ki šele postajajo aktualni. Ti rezultati opozarjajo, da je poznavanje poklicnih interesnih področij bistveno preslabo in je zato tudi poklicna odločitev na koncu pogosto naključna ali izhod v sili. Pogosto je ta odločitev bolj določena s šolskim uspehom, bližino šole kot z resničnim poznavanjem vsebine, ki ga prinaša posamezen poklic, in iz želje opravljati to vsebino dela.

V raziskavi je bilo 12 poklicnih interesnih področij z različnimi poklici. Graf želja in poklicev nam je pomagal izločiti tiste trdnejše želje, kjer se poklic povezuje z vsebino dela in vplivnim dejavnikom. Poznavanje moči vpliva posameznega vplivnega dejavnika omogoča v procesu poklicnega svetovanja in oblikovanja otrokove poklicne odločitve oblikovanje odločitve, ki bo slonela na resnični intrinzični želji, podkrepljeni z vedenjem staršev o otrokovih lastnostih in tudi z ugledom ali možnostmi zaposlitve. Identifikacija moči vpliva vplivnih dejavnikov je pomembna, ker določa oprijemališča za intervencijo in oblikovanje poklicne odločitve. Na osnovi rezultatov projekta L3-3447 je bil predlagan končni model medicinskega

1. stopnja
6. razred

2. stopnja
7. razred

3. stopnja
8. razred

4. stopnja
9. razred

Slika 2: Bistvo pristopa je na osnovi stopenj. Na osnovi rezultatov raziskave, ob uporabi teorije grafov, je oblikovan graf modela poklicnega svetovanja. Graf je sestavljen iz štirih stopenj, ki opisujejo aktivnosti v zadnjih štirih letih šolanja v osnovni šoli.

poklicnega svetovanja. Ta končni model upošteva še ostale dejavnike, ki v tem članku niso omenjeni. Osnova pa je postavljen model, ki opisuje dogajanje kot proces, ki naj bi trajal vsaj 4 leta in bi bil podkrepjen z rezultati grafa želja in poklica.

Trendi, ki jih je pokazala ta raziskava, kažejo, da je poklicna usmeritev proces, na katerega je mogoče pravočasno vplivati in omogočati povezavo resničnih otrokovih interesov s končno izbiro poklica. Kadar je v ozadju še neustrezno zdravstveno stanje, pa je ta identifikacija in povezava še toliko pomembnejša. Pravočasno vplivanje in oblikovanje otrokove poklicne odločitve lahko prepreči neustrezne poklicne odločitve. Otrokom z zdravstvenimi omejitvami prepreči negativno izkušnjo in nekonkurenčnost na trgu dela. Povezava grafa želja in poklicev z zdravstvenim stanjem ter možnostjo vpliva v postopku poklicnega odločanja lahko prepreči marsikatero negativno izkušnjo in ohrani konkurenčnost vsakega posameznika, tudi tistih mladostnikov, ki imajo take ali drugačne zdravstvene težave in omejitve.

Bistvo pristopa je razumevanje poklicnega usmerjanja kot procesa in ne enkratne aktivnosti. Vključuje razumevanje poklicnega usmerjanja kot procesa in ne enkratne aktivnosti.

4.1 Šesti razred osnovne šole: predlog oblikovanja poklicnih interesov

Osnovne aktivnosti z identifikacijo osnovnih dejavnikov, ki lahko vplivajo na poklicno odločitev, naj bi bile identificirane ob koncu druge triade, v 6. razredu. Predvsem je to pomembno za tiste otroke, ki imajo kakršnekoli zdravstvene omejitve, zaradi katerih lahko prihaja tudi do slabšega učnega uspeha. Pravočasna identifikacija zdravstvenih omejitev, ki bi lahko omejevale poklicno izbiro, in oblikovanje podpore za izboljšanje učnega uspeha so temeljni rezultati na tej ravni.

4.2 Sedmi razred osnovne šole: intervencija svetovalcev

Druga stopnja vključuje prvo intervencijo svetovalcev v obliki predstavitev značilnosti in omejitev v razredu učencem in staršem. Izvajala naj bi se v 7.

Slika 3: Prva stopnja pristopa procesa - predlog oblikovanja poklicnih interesov

razredu osnovne šole. Na tej ravni je predvsem poudarek na predstavitvi značilnosti posameznih poklicev, posebnih omejitev in obremenitev ter predlogov identifikacije tistega, v čemer je posameznik dober, s pomočjo samorefleksije, podporo staršev in upoštevanjem mnenja sošolcev.

4.3 Osmi razred osnovne šole: izbor poklica

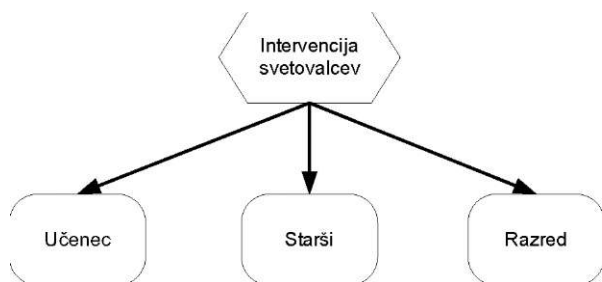
Na tretji ravni, v 8. razredu je smiselna implementacija vprašalnika o poklicnih interesih, ki identificira štiri ravni vplivnih dejavnikov. Na osnovi tega je možno oblikovati že konkreten predlog za izbor poklica.

4.4 Deveti razred osnovne šole: vpis v izbrano šolo

Četrta stopnja se izvaja v 9. razredu osnovne šole pred izborom šole in vpisom v srednjo šolo. Na tej stopnji se spet aktivneje vključijo svetovalci, ki morajo poznati tudi osnovne zaposlitvene možnosti, pri tem pa je treba upoštevati tudi druge vplivne dejavnike. V našem okolju ima zelo pomemben vpliv ugled posameznega poklica. Ob upoštevanju šolskega uspeha, ki je trenutno še vedno najpomembnejši vplivni dejavnik, se oblikuje predlog vpisa in izbora ustrezne šole. Tako postavljen model poklicnega svetovanja zagotavlja procesen pristop in spremljanje razvoja in oblikovanja poklicnega interesa, usklajenega tudi z učenčevimi značilnostmi v daljšem časovnem obdobju. Za naše razmere je tak pristop ključnega pomena, ker bi zagotavljal bistveno boljše usklajenost med poklicnimi izbirami in potrebami trga

Razvoj in znanost

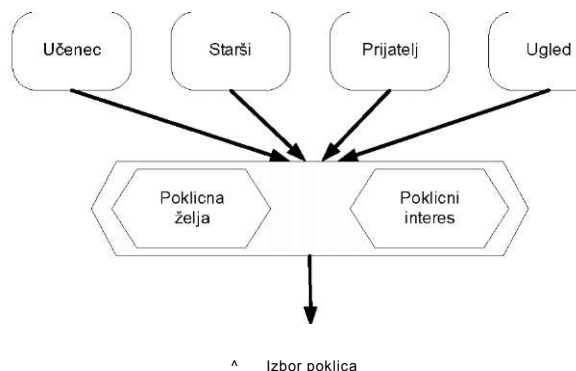

Slika 4: Druga stopnja pristopa procesa: intervencija svetovalcev

dela ter preprečil zgrešene poklicne odločitve. Po nekaterih podatkih evropskih raziskav kar 40 odstotkov Slovencev sovraži svoje delo. Bolje premišljena poklicna odločitev in podpora v procesu poklicne usmeritve bi ta delež nedvomno zmanjšala.

5 Literatura

1. Capella, M. E. (2003). Evaluating differences in demographics, services and outcomes for vocational rehabilitation consumers with hearing loss versus consumers with disabilities. *Journal of Rehabilitation*.
2. Hasnain, R., Sotnik, P., Ghiloni, C. (2003). Persons - Centered Planning. A Diverse Individuals with Disabilities. *Journal of Rehabilitation*.
3. IVZ RS - Poročilo o izvršenih sistematičnih pregledih šolskih otrok.
4. Kjellman NIM (1993). Prediction and prevention of allergy in infants and children. *ACI News* 5; 131-4.
5. Kraigher, T. (2001). Ocenjevanje in projekcija izobrazbenih tokov in izobrazbene sestave prebivalstva. Urad za makroekonomske analize in razvoj.
6. Molan, M. (2000). Možnost zaposlovanja v modernih delovnih okoljih, *Medicinski razgledi*. Supl. November, let. 39, supl. 10., str. 77-81.
7. Molan, M. (1995). Predstavitev poklicev s posebnimi psihičnimi zahtevami. *Zdravstveno varstvo*, 1995, L.34.
8. Molan, M., Molan, G. (2004). Model medicinskega poklicnega svetovanja otrokom z zdravstvenimi težavami. Končno poročilo projekta L3-3449, Klinični center Ljubljana, 2004.
9. Molan, M. Molan, G. (2007). Availability humanization - the semantic model in occupational health. V: Jarm, Tomaž (ur.), Kramar, Peter (ur.), Županič, Anže (ur.). 11 th Mediterranean Conference on Medical and Biological Engineering and Computing, 26-30 June, 2007, Ljubljana, Slovenia, (IFMBE proceedings, vol. 16). New York: Springer: International Federation for Medical and Biological Engineering, str. 162-165.
10. Molan, G., Molan, M. (1998). Development of the expert model for health follow up. V: Vink, Peter (ur.), Koningsveld, Ernst A. P. (ur.), Dhondt, Steven (ur.). *Human factors in organizational design and management - VI* :

Slika 5: Tretja stopnja pristopa procesa: izbor poklica

Slika 6: Četrta stopnja pristopa procesa: vpis v izbrano šolo

- proceedings of the sixth international symposium on human factors in organizational design and management held in the Hague, the Netherlands, avgust 19-22, 1998. Amsterdam: Elsevier science, str. 549-554.
11. Molan, G. Molan, M. (2006). Modeling of the vocational suggestion with restrictions. *Lect. notes comput. sci.*, part 1, str. 360-367.
  12. Molan, G. (1999). Poizvedba po podatkih s teorijo grafov in matematično logiko : magistrska naloga. Ljubljana: [G. Molan],. 105 f., graf. prikazi.
  13. Molan, M. (1996). Deset zapovedi humanizacije dela = [Ten commands relating to humanization of labour] : 1. zapoved: izbor in svetovanje za poklic in delo. *Delo + varnost*, let. 41, št. 3, str. 103-108.
  14. Poročilo o usmerjeni raziskavi dolgotrajnih iskalcev zaposlitve, KIMDPŠ, Ljubljana, 1997. Redding, C. A., Velicer, W. F., Plumer, E. et al. *Transtheoretical individualised multimedia expert systems targeting adolescents health behaviours*. *Cognitive and Behavioural Practice*, 6, 1999, 144-153.
  15. Zakon o varnosti in zdravju pri delu. Ur. I. RS, št. 56/1999 in Ur. I. RS, št. 64/2001.